

A digitális esélyegyenlőség megteremtésének lehetőségei a legmaradottabb vidéki területeken

Digitális egyenlőtlenségek az Ormánságban¹

Werner Luca

WERNER LUCA: Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Társadalom- és Médiatudományi Intézet, Szociológia Tanszék; luca Werner22@gmail.com

ABSZTRAKT Napjaink hálózati társadalmában (Castells 2005 [1996]; van Dijk 2006) az internethasználat szorosan összefonódott a mindennapi tevékenységekkel, s míg ez a többségi társadalom tagjai számára magától értetődő, sőt, alapszükséglet, továbbra is sokan vannak azok, akik a digitális világ nyújtotta előnyökből egyáltalán nem, vagy nem megfelelő mértékben részesülnek. Az IKT-eszközöknek a hozzáférhetőségében és használatában mutatkozó eltérések elmélyítik a meglévő társadalmi szakadékokat és új típusú egyenlőtlenségeket is generálnak. Mégsem kizárólag úgy tekinthetünk rájuk, mint a társadalmi egyenlőtlenségek újabb dimenziójának okozóira, hanem úgy is, mint a hátrányos helyzetűek esélyteremtésének potenciális eszközeire. A digitális kompetenciák fejlesztése hozzájárulhat az esélyegyenlőség növeléséhez és a szegénység kultúrájának generációról generációra történő újratermelődésének felszámolásához, ehhez azonban átfogó ismeretekkel kell rendelkezniük a digitális megosztottság aktuális helyzetéről és egyéb egyenlőtlenségi tényezőkkel való összefüggéseiről. A tanulmány célja a digitális egyenlőtlenségek különböző szintjeinek, a mélyszegénységben élők digitális eszközhasználatának és digitális kompetenciáinak, a digitális tőke életesélyekre gyakorolt hatásának, ezzel együtt pedig a digitális esélyegyenlőség-teremtés lehetőségeinek vizsgálata a Sellyei járásban található három felzárkózó kistélepusú helyi lakosokkal, továbbá a fejlesztésben közreműködő szakemberekkel készített interjúk alapján.

Kulcsszavak: digitális egyenlőtlenségek, digitális szegénység, digitális tőke, digitális habitus, digitális inklúzió

Opportunities for digital inclusion in the most deprived rural areas – Digital inequalities in Ormánság

ABSTRACT In today's network society (Castells 2005 [1996]; van Dijk 2006), Internet use is tightly intertwined with everyday activities, and while it is taken for granted – considered a basic necessity, even – for members of the majority society, there are still many who cannot benefit from the digital world at all, or at the very least not sufficiently enough. The accessibility of the ICT devices and the disparities in their usage could further deepen the existing social gaps and even generate new types of inequality. Yet they can be seen not only as the source of a new dimension of social inequalities, but also as potential tools for creating opportunities for the disadvantaged. Developing digital competences can contribute to foster inclusion and to eradicate the intergenerational reproduction of the culture of poverty, but this requires a comprehensive understanding of the current state of the digital divide and its connection with other factors of inequality. The aim of this study is to investigate the different levels of digital inequalities, the use of digital devices and the digital literacy of people living in poverty, the impact of

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-22-2-i kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

digital capital on life chances and, in turn, the possibilities for digital inclusion, based and interviews with the residents and professionals involved in the development recorded in three small developing settlements in Sellye district.

Keywords: digital inequalities, digital poverty, digital capital, digital habitus, digital inclusion

BEVEZETÉS

A digitális szakadékról szóló diskurzus egyidős az internet elterjedésével, bár a technológiai fejlődéssel párhuzamosan a problémakör, s ennek megfelelően a hozzá kötődő meghatározások is számos átalakuláson mentek keresztül. A jelenleg érvényes elmélet szerint az egyenlőségeknek három dimenziója különíthető el, vagyis az eszközökhöz való hozzáférésben, a használatukhoz szükséges készségek birtoklásában, valamint a digitális világban szerzett tapasztalatok offline erőforrásokká való átváltásának képességében mutatkozó eltérések is újratermelik a társadalmi egyenlőségeket. Magyarországon a többi félperiferiás államhoz hasonlóan különböző mértékben ugyan, de mindhárom digitális egyenlőségi szint jelen van, s bár hozzáférés tekintetében már kevésbé számottevőek a különbségek az ország lakosai között, a használati mintázatokat mégis nagyban eltérhetnek többek között életkor, státus, képzettség, gazdasági pozíció, valamint lakhelytípus függvényében is. A 2020-as Covid19 pandémia következményeképp ráadásul minden korábbinál nagyobb mértékűvé vált a digitális eszközökre való ráutaltság, a legalapalapvetőbb hétköznapi tevékenységek is erősen az online tér irányába tolódtak, ami újfajta kihívások elé állította a társadalmat és tovább növelte a leszakadó csoportok hátrányait.

A tanulmány célja egyrészt annak a bemutatása, hogy a fizikai tér korlátai közé szorított, kedvezőtlenebb élethelyzetű ormánsági rétegek mennyi digitális tőkét birtokolnak és milyen digitális habitussal rendelkeznek, s ez hogyan befolyásolja lehetőségeiket, életesélyeiket, másrészt annak vizsgálata, hogy lokálisan milyen lehetőségek, programok adóttak a felzárkóztatásukra. A helyi lakosokkal készített fókuszcsoportos interjúk választ adhatnak többek között olyan kérdésekre, hogy a digitális technológiák milyen szerepet játszanak a hátrányos helyzetű vidéki területeken élők életében, milyen viszony fűzi őket az online világhoz, hogyan tapasztalják meg az online tereket, a digitális eszközök és használatuk hogyan ágyazódik be napi rutinjukba, mennyiben függnek ezen eszközöktől, s mindez változott-e (és ha igen, hogyan) a pandémia hatására. Emellett a Felzárkózó települések komplex rehabilitációs program települési programokat kidolgozó régiós koordinátorai és helyi szakemberei körében felvett interjúk segítségével – mely magába foglalja egy standardizált digitális készségfelmérő teszt kitöltetését – felmérhető az is, hogy a fejlesztésben közreműködők milyen digitális kompetenciákkal bírnak, és milyen elképzeléseik, javaslataik vannak a digitális esélyegyenlőség megvalósulásának elősegítésére. A tanulmány a remények szerint ezen felül hozzájárulhat a digitális inklúzió olyan fejlesztési eszköztárának bővítéséhez, amelyekben hagyományosan nem jelenik meg prioritásként az online térben történő társadalmi és gazdasági integráció célkitűzése. A kutatás két szinten is támogatni igyekszik ezt a policy területet: amellett, hogy új ismereteket nyújt a leszakadó vidéki területek célcsoportjai körében a digitális egyenlőségekről, tudatosítja a Felzárkózó településeken dolgozó szakemberekben a digitális esélyegyenlőség fontosságát,

az interjú helyzetben megvalósuló reflexió révén hozzájárulva ahhoz, hogy a helyi segítők nyitottabbá és felkészültebbé váljanak ezekre a beavatkozási megoldásokra.

A DIGITÁLIS SZAKADÉKTÓL AZ EGYENLŐTLENSÉGEK TÖBBFÉLE DIMENZIÓJÁIG

A digitalizáció korai szakaszában egyfajta utópisztikus világkép élt a társadalomban az új technológiák potenciális hatásait illetően; úgy vélték, a World Wide Web drasztikusan csökkenteni fogja az információs költségeket, és az internet demokratizáló funkciójának hatására mérséklődhetnek a társadalomban jelen lévő egyenlőtlenségek (DiMaggio – Hargittai 2001). Ez a technooptimista nézőpont már a hagyományos tömegmédia elterjedése kapcsán is megjelent a 70-es években, ám a bizakodó elképzelések akkor sem valósultak meg. Az esélyegyenlőség megteremtése helyett a technológiai fejlődés új dimenziót adott a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeknek, mintegy ráépülve a korábbiakra; aki eddig is kirekesztett volt, ebből a szempontból is perifériára került (Galács – Ságvári 2008). Bár a digitális technológiák elterjedtsége és folyamatos fejlődése miatt egyre kevesebben vannak, akik teljesen kiszorulnak az online világból, a használati és a használatból eredő egyenlőtlenségek továbbra is fennállnak a társadalmak tagjai között. Napjainkban tehát az egyik legfontosabb kérdés az, hogy a modern információs és kommunikációs technológiai eszközök milyen hatással vannak a társadalmi különbségekre és hogyan segítik, illetve hátráltatják a társadalmi integrációt (Molnár 2017: 32–33).

A *digital divide* kifejezés a 90-es években került be a köztudatba, és kezdetben a bináris elkülönítést jelentette azoknak, akik hozzáférnek az internethez és használják is azt, és azoknak, akik nem felhasználók. A hangsúly először a fizikai hozzáféréseken volt, majd a későbbiekben a használati szakadék vált a diskurzus kiemelt tárgyává (van Dijk 2006; 2020). Az évtizedben az internetet használók gyors ütemű emelkedése ment végbe, s ezzel együtt kinyílt a „digitális olló” a társadalomban privilegizált pozíciót elfoglalók és a hátrányosabb helyzetűek között (van Dijk 2005). Az időszakban a döntéshozók – alapvetően technológiai jellegű szemléletet képviselve – a digitális szakadék áthidalásának lehetőségét mindenekelőtt az olcsó eszközökben és a minél nagyobb tömegek számára elérhető internetkapcsolat biztosításában látták (Ragnedda 2019), és úgy gondolták, hogy a probléma lényegében magától megoldódik, ahogy a diffúziós szakaszoknak megfelelően piac alkalmazkodik az új technológiához, mely „leszivárog” a korai adaptálódóktól, a későbbi felhasználók számára költségkímélőbbé téve az adaptációt (Rogers 2003 [1962]; van Dijk 2015; 2020). Ez a megközelítés azonban több szempontból is zsákutcának bizonyult. A technológiai determinizmus uralta szemlélet pusztán gazdasági és technikai kérdéssé redukálta a problémát, figyelmen kívül hagyva annak szociális aspektusát, s hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az eszközökhöz való hozzáférés nem feltétlenül jár együtt a használatukhoz szükséges motivációval és készségekkel (van Deursen – van Dijk 2011; Scheerder – van Deursen – van Dijk 2017).

Ahogy a 2000-es évektől kezdve az internet és az IKT-eszközök egyre szélesebb körben terjedtek el és egyre többen váltak felhasználóvá, annál inkább bebizonyosodott, hogy nem a hozzáférés az egyetlen egyenlőtlenségi tényező. Ezzel együtt a digitális megosztottságról szóló diskurzus is komplexebbé és árnyaltabbá vált, és a társadalomtudósok figyelme a digitális

megosztottság újonnan felfedezett második szintje felé fordult (Attewell 2001; Hargittai 2002; van Dijk – Hacker 2003; DiMaggio et al. 2004). Gyors léptékű technológiai fejlődés indult meg az IKT-eszközök piacán, és a világhálóra való kapcsolódáshoz többé már nem volt szükség bonyolult technológiai felszereltségre és magas szintű képzettségre, így az internetezés mindennapi tevékenységgé vált a többségi társadalmi tagjai számára, lehetőségek tárházát nyújtva a felhasználóknak a szabadidős tevékenységektől kezdve az online ügyintézésig (van Dijk 2020). Ahogy a digitális hozzáférési és használati szakadék vizsgálata háttérbe szorult, és helyébe lépett az internethasználathoz szükséges készségeket vitató diskurzus, többféle elméleti keretrendszer és operacionalizálási kísérlet született a digitális írástudás, a digitális készségek és a különféle internethasználati módok megragadására (Hargittai 2002; van Deursen – van Dijk 2011). A paradigmaváltás következményeképp addig figyelmen kívül hagyott összefüggésekre vetült fény. A használati szakadék mentén – a tömegmédiával kapcsolatban a 70-es években tapasztalható tudásszakadékhoz hasonló módon – elkülönültek azok, akik elsősorban információs, edukációs és karrier-orientált cézzal interneteztek, azoktól, akik csak egyszerű szórakoztató és kommunikációs szándékkal használták a technológiát. A digitális szakadék ezen új megközelítése tehát olyan, a társadalmi pozícióhoz kötődő készségekre és képességekre fókuszál, melyek meghatározzák a felhasználás módjait, s melyek nyomán a felhasználók online tapasztalatai eltérnek egymástól (van Dijk – Hacker 2003; Zillien – Hargittai 2009; van Deursen – van Dijk 2014; van Deursen – Helsper 2015). Ahogy fókuszba került a digitális egyenlőtlenségeknek a már meglévő társadalmi egyenlőtlenségekkel való összefüggése, és bebizonyosodott, hogy szorosan összefonódik más (gazdasági, kulturális, politikai, társadalmi és egyéni) tényezőkkel, a korábban dominánsan gazdasági és technológiai kifejezés döntően társadalmi, kulturális és politikai vonatkozásúvá vált (van Dijk 2020). Mivel a különféle társadalmi pozíciók nem csak az internethez és az IKT-eszközökhöz való hozzáférést határozzák meg, hanem az eltérő helyzetűek használati szokásai is teljesen különbözőek lehetnek, hiába adaptálják az alacsonyabb státuszúak a mindennapjaikba a digitális technológiát, hiába sikerül többé kevésbé áthidalni a digitális megosztottság első szintjét, ha a második szinten új típusú, a használatból adódó egyenlőtlenségi tényezők vannak jelen (van Dijk 2020; Ragnedda 2020). Mindezek felismerése vezetett el ahhoz a szemléletmódhoz, amelyet a digitális megosztottság harmadik szintjeként ír le a szakirodalom.

A digitális egyenlőtlenségek harmadik szintjét már ez az új perspektíva határozza meg, mely elsősorban az online tevékenységek (mind negatív, mind pozitív) offline következményeire, illetve ezek kölcsönhatásaira fókuszál (Scheerder – van Deursen – van Dijk 2017; Ragnedda 2017). Ahogy az infokommunikációs technológiák diffúziója a fejlett országokban elért a telítettség szakaszába, és ahogy a populáció jelentős részének mindennapi tevékenységgé és szinte minden életterületen elengedhetlenné vált a digitális eszközök használata, a kutatókat az kezdte el foglalkoztatni, milyen hatással van az internethasználat mind az egyéni felhasználókra mind a társadalom egészére, és ezek hogyan hatnak vissza egymásra (Scheerder – van Deursen – van Dijk 2017; van Dijk 2020). A digitális megosztottságról szóló diskurzus harmadik szakaszában nyilvánvalóvá vált, hogy a digitális technológiák használata szocioökonómiai tényezőktől függően a felhasználók számára eltérő offline következményekkel jár, ami jelentősen befolyásolhatja az illetők életesélyeit. Hiába tekinthető az internet nyílt és demokratikus platformnak, ha a hozzáférés mellett a megfelelő készségek sem garantálják, hogy az internethasználat során szerzett tapasztalatok az offline világban kézzel fogható előnyökké

transzformálhatók. Megfelelő társadalmi, kulturális és gazdasági háttér nélkül ugyanis a felhasználó valószínűleg nem lesz képes teljes mértékben kiaknázni a digitális világ nyújtotta lehetőségeket, előnyöket (van Deursen – Helsper 2015; van Deursen – van Dijk 2014). A társadalmi hierarchiában elfoglalt hely tehát meghatározza, hogy a felhasználó milyen forrásokra, tudásra és információkra tesz szert a digitális világban, mely által megerősítheti vagy javíthatja társadalmi pozícióját, a társadalmi pozíció pedig visszahat az internethasználati mintázatokra. Egyfajta ördögi kör ez, mely az online és az offline tőkék kölcsönhatásai által megerősíti és megszilárdítja a társadalmi egyenlőtlenségeket, sőt, az egyenlőtlenségek új típusait hozza létre (Ragnedda – Ruiu 2017; Ragnedda 2018; 2020).

A digitális egyenlőtlenségek fogalomköre tehát napjainkig jelentős átalakuláson ment keresztül és a technológiai fejlődéssel párhuzamosan folyamatosan módosul. Az egyenlőtlenségek túlnyomórészt a hagyományos társadalmi rétegződési elvek mentén szerveződnek, és különböző mértékben ugyan, de globálisan mindhárom szintjük máig jelen van. A legmeghatározóbb tényezők a hozzáférési és használati különbségeket illetően a társadalmi státusz, a végzettség, az életkor, az etnicitás, valamint a fejlődő országokban máig kimutathatók a nemek közti eltérések is. Az első szint, azaz a hozzáférési szakadék azokban a társadalmakban jelentős még ma is, ahol nagy mértékű egyenlőtlenségek tapasztalhatók az infrastruktúra kiépítettségének tekintetében, azokban az országokban pedig, ahol már szinte univerzális a hozzáférés, a második és a harmadik szintű egyenlőtlenségek áthidalása a cél (Robinson et al. 2020b).

A hátrányosabb helyzetű területeken viszont már maga az infrastrukturális ellátottság kérdése is némileg komplikáltabb annál, mint hogy van-e kapcsolat és rendelkezésre állnak-e eszközök, avagy sem. Az infrastruktúra minősége azért lényeges, mert amennyiben a hozzáférés feltételei nem kielégítőek, az megtörheti a felhasználók motivációit és akadályozhatja a digitális készségek további fejlődését. A „technológiakarbantartás” (*technology maintenance*) elmélete szerint a megfelelő kapcsolat fenntartása magasabb anyagi és szociális költségekkel jár az alacsonyabb jövedelmű, rurális területeken élők számára, ugyanis esetükben gyakrabban tapasztalhatók diszfunkciók és kimaradások az internetelérés terén (például az olcsóbb internetcsomagokat használók esetében az adatforgalom lassabb, problémák adódhatnak a kapcsolat folytonosságával és minőségével stb.), és az előfizetés fenntartásának, valamint az elromlott vagy korszerűtlenné vált eszközök cseréjének terheivel szembeni állandó kitétség is erősítheti a technológia iránti negatív attitűdöket (Gonzales 2016). Azok, akik számára a kapcsolat valamilyen formában korlátozott és csak egyféle eszközön férnek hozzá az interneten található tartalmakhoz, hátrányokat szenvednek el azokhoz képest, akik szélessávú vezetékes kapcsolattal rendelkeznek és többféle eszközön böngészhetik a világháló tartalmait (Tsetsi – Rains 2017); a „mobil alsóosztályba” (*mobile underclass*) tartoznak azok, akik kizárólag olcsóbb mobil eszközöket használnak és emiatt felhasználói élményeik korlátozottak (Napoli – Obar 2014). Mindemellett a kor sem csak a technológia iránti érdeklődés és fogékonyság szempontjából lényeges. Jelentős eltérések jellemzők a digitális bennszülöttek és digitális nomádok, vagyis azok között, akik életük korai szakaszában adaptálták a technológiát és hosszú évek óta internethasználók, valamint azok között, akik „friss” felhasználók (vö. Prensky 2001). Az érzelmi viszonyuláson kívül (Huang – Robinson – Cotten 2015) a személyes motiváció is lényeges eleme a technológia elsajátításának, így annak hiánya a fizikai hozzáférés akadályai mellett a másik legjelentősebb prediktora lehet a digitális világtól való

távolmaradásnak (Galács – Ságvári 2008; Scheerder, van Deursen – van Dijk, 2017). Mindemellett a digitálisan leghátrányosabb helyzetű csoportok általában nem rendelkeznek elegendő kiberbiztonsági ismeretekkel sem, és emiatt hatványozottan ki vannak téve a különféle digitális kockázatoknak, nagyobb arányban esnek áldozatul például online csalóknak, bűnelkövetőknek (Robinson et al. 2020a).

A témához kötődő további lényeges fogalmak az információs szegénység és a digitális írástudás. Előbbi a 80-as évek – vagyis az internet lakossági térnyerése – óta fontos eleme mind az információs társadalommal, mind a szegénységgel kapcsolatos diskurzusnak. Végeredménye a cselekvésképtelenség, ugyanis az információs szegénység következtében az egyén úgy érzi, a rendelkezésre álló információk nem elegendők ahhoz, hogy az őt ért kihívásokra megfelelő választ adjon (Csótó 2017). A digitális írástudás korunk egyik kiemelkedő kulturális tényezője, a kulturális tőke lényeges eleme (Pacsuta 2016: 187). Napjainkban, amikor a mindennapi társadalmi gyakorlat egyre több eleme a virtuális térbe költözött át, az információs írástudás támogatása az egyéni és társadalmi cselekvések közvetlen hatékonyság-növelését ígéri a digitalizáció lehetőségeinek kiaknázása által. Mind az első, mind a második szakaszban mérhető volt a digitális szakadék két oldalán lévők közti különbség növekedése, majd csökkenése, és a digitális írástudás sikeres fejlesztése a kiegyenlítődség folyamatának lerövidülését ígéri (Rab – Z. Karvalics 2017: 72). Viszont Rab és Z. Karvalics szerint a nemzetközi irodalom alapján a megelőző-kezelő e-inclusion módszerekkel kapcsolatban a fő probléma a továbbra is erősen élő eszközfókuszú szemlélet, a szegényeket ráadásul homogén csoportként kezelik, figyelmen kívül hagyva az információs írástudás különféle formáit és azt, hogy a szegénység újratermelésében a kulturális minták játsszák a fő szerepet, melyeket a hozzáférés biztosítása önmagában nem old meg a digitális képességek és a digitális kultúra fejlesztése nélkül (Csepeli 2011; Rab – Z. Karvalics 2017). Az IKT-eszközök ugyanis önmagukban nem képesek orvosolni a szegénység és a kirekesztődés problémáját, viszont hozzáférhetőségük és használatuk, valamint bizonyos online tartalmak és szolgáltatások elősegíthetik az esélyegyenlőség megteremtését (Molnár 2017). Az információs írástudás fejlesztése emellett előremozdíthatja a cselekvőkészség fejlődését, ellensúlyozva a marginalizáltság-érzetből táplálkozó deprivációformák következményeit (Rab – Z. Karvalics 2017).

DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK MAGYARORSZÁGON

Hazánkban a digitális egyenlőtlenségek terén a többi poszt-szovjet országhoz hasonló mintázatok érvényesülnek (Kreitem – Ragnedda – Muschert 2018; Ragnedda – Kreitem 2020). A 2000-es évek elejétől kezdve számos kormányzati program irányult arra, hogy a lakosokat bevonják az információs korba; a programok kezdetben a hálózat-fejlesztést, az eszközök elérhetővé tételét, majd a tartalomfejlesztést célozták, a kompetenciafejlesztés szempontjai viszont kevésbé érvényesültek (Molnár 2017). Az évezred eleji felzárkóztatási kezdeményezések összességében megfeleltek az esélyegyenlőségi elvárásoknak, de a megvalósítás sok kivétel nélkül hagyott maga után. Kifejezetten hátrányos helyzetűek számára tervezett programok alig indultak, a civil kezdeményezések ráadásul sok esetben hatékonyabbnak bizonyultak az állami programoknál, ám ezek többnyire támogatás nélkül maradtak, aminek következtében az évezred elején a digitális megosztottság alig csökkent (Kiss 2007). Voltak ugyan sikeresebb kez-

deményezések, ám 2010-ben hazánkban megtört a lendület. A korábban indított programok újratervezése nem valósult meg, nem sikerült alkalmazkodni a megváltozott technológiai körülményekhez. (Molnár 2017; Csepeli 2017).

Molnár (2017) szerint ennek legfőbb oka az, hogy az internet elterjedésének különböző szakaszaiban nem sikerült áthidalni az éppen aktuális fejlődési szakaszra jellemző megosztottságokat. A magyar társadalomban jelen lévő digitális egyenlőtlenségek újratermelik a zárt és merev társadalmi struktúrát, melynek felszámolásában a társadalompolitikai eszközök és az oktatás játszhatná a legfontosabb szerepet. A társadalompolitikának az előző évtized közepe táján viszont még nem volt koherens része a többszintű digitális megosztottságról való gondolkodás, a technológiai szemlélet dominált. Pedig a „kemény infrastruktúra” kiépítése önmagában nem megoldás, a hálózati lefedettség nem elégséges. Olyan egymásra épülő, komplex programokra lenne szükség, amelyek a többszintű egyenlőtlenségek kezelésére reflektálnak, valamint a megfelelő minőségű infrastruktúra és a hozzáférés biztosításán felül fontos lenne a digitális kompetenciák, készségek fokozása, ezek oktatásban betöltött szerepének, illetve a magas szintű közszolgáltatásokhoz való hozzáférés esélyegyenlőségének drasztikus növelése a szegényebb, vidéki területeken élő családok számára is (Molnár 2017).

A legfrissebb adatok alapján a szélessáv kiépítését leszámítva az utóbbi években sem történt jelentős előrelépés, és hazánk a hálózati lefedettségen kívül a többi mutató tekintetében továbbra is az Európai Unió átlag alatt teljesít. Az EU digitális gazdasági és társadalmi fejlettségét mérő mutató szerint (The Digital Economy and Society Index), mely öt dimenzió mentén vizsgálja az EU digitális gazdasági-társadalmi fejlettségét (hozzáférés, használat és fajtái, humán tőke, a digitális technológia integráltsága, a digitális közszolgáltatások szintje) hazánk jelenleg a 27 tagállam közül a 22. helyen áll, mindössze Szlovákiát, Lengyelországot, Görögországot, Bulgáriát és Romániát megelőzve (DESI 2022). Az elmúlt évekhez viszonyítva az is elmondható, hogy a fejlődés lassabb mértékű az országban, mint az uniós átlag. Az eltérések az országon belül, regionális szinten is fennállnak; Budapest és Pest megye, valamint a Közép-Dunántúl digitalizációs szempontból is a fejlettebb régiók közé tartozik, mint az északi régiók és a Dél-dunántúli országrész. Hiába adott a széles sávú internet-hozzáférés és a kiterjedt mobilhálózat-lefedettség az országban, a digitális egyenlőtlenségek első szintjét illetően számottevő diszparitás mutatkozik a fiatalabb és idősebb korú állampolgárok, a magasabb és alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők, a városi és vidéki lakosok, illetve a különböző jövedelmi kvartilisekbe tartozók között (Eurostat 2022).

A DIGITÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK ÚJRATERMELŐDÉSÉNEK MECHANIZMUSAI

Digitális habitus

Pierre Bourdieu alapján a habitus „az a generáló és egységesítő szabályrendszer, amely egy pozíció inherens és relacionális tulajdonságait egységes életstílussá alakítja, vagyis személyeket, javakat és gyakorlatokat egységes választások sorozatába illeszt” (Bourdieu 2002 [1994]: 19). Bourdieu habituselméletének digitális adaptációja lehetővé teszi annak megragadását, hogyan viszonyulnak az egyének az informatikai erőforrásokhoz, és az eltérő társadalmi helyzetű

felhasználók digitális habitusa hogyan alakul a különféle kényszerek hosszú távú tapasztalatainak nyomán (Ignatow – Robinson 2017).

Laura Robinson (2009) ezen habituskoncepcióból kiindulva alkotta meg az információs habitus fogalmát. Magasabb és alacsonyabb jövedelmű családokból származó fiatalok körében folytatott vizsgálata során úgy találta, hogy a kedvezőbb helyzetű fiatalok, akik számára a hozzáférés magától értetődő és nem kötik őket időbeli és térbeli korlátok sem, az online tevékenységeket egyfajta ismereteket gazdagító, komoly játékként fogták fel (Bourdieu szerint ez az ún. *skholé*). Ezzel ellentétben az alacsonyabb jövedelmű családokból származó, hozzáférésükben valamilyen módon korlátozott fiatalok online információszerzési tevékenysége esetén a bourdieu-i „szükségből erényt” mechanizmus érvényesül; elsődleges céljuk a pazarlás elkerülése, valamint az aktuális helyzethez igazodó, kézzelfogható eredmények elérése, így esetükben egy feladatorientált, strukturálatlan online információszerzési tevékenységeket minimalizáló információs habitus alakul ki (Robinson 2009).

Scheerder, van Deursen és van Dijk (2020), akik magasabb és alacsonyabb iskolai végzettségű felnőttek internethasználati szokásait vizsgálták, megállapították, hogy a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők összességében sokkal tudatosabban viszonyulnak az online világhoz és (gazdagabb tőkekezletüknek köszönhetően) nagyobb valószínűséggel váltják kézzel fogható pozitívumokra online tapasztalataikat az élet különféle (kulturális, gazdasági stb.) szféráiban. Scheerderék szerint a magasabb iskolázottságúaknak olyan online habitusuk alakul ki, mely „komoly kikapcsolódásként” jellemezhető, azaz az internet nyújtotta lehetőségek folyamatos proaktív felfedezésével és kihasználásával jár, ami egybecseng Robinson információs habitussal kapcsolatos megállapításaival. Ezzel szemben az alacsonyabb iskolázottságúak digitális tevékenységeinek elsődleges célja lépést tartani a tömeggel (Scheerder – van Deursen – Van Dijk 2020).

A digitális technológia inkorporálása az egyének életébe tehát nagyban függ az életkörülményeik által rájuk gyakorolt kényszerektől. A felhasználók online tevékenységei többségében offline életkörülményeikhez igazodnak, ami szintén a társadalmi egyenlőtlenségek digitális világban való megerősödéséhez és újratermeléséhez vezet (Zillien – Marr 2013).

Digitális tőke

A 21. század egyik legfontosabb erőforrása a digitális tőke. Bourdieu tőkeelméletének (1986 [1997]) nyomán az internalizált digitális kompetenciák és a digitális technológia akkumulációjaként definiálható, melynek egyenlőtlen az eloszlása a társadalom tagjai közt, átvitele és felhalmozása pedig hozzájárul a társadalmi egyenlőtlenségek újratermeléséhez. Sajátossága, hogy nem feltétlenül az elsődleges szocializáció során, a családban ruházódik át, hanem a fiatalok többször több digitális tőkével rendelkeznek, mint a szüleik. A digitális tőke mindenképp a készségek és infrastruktúra kombinációjaként írható le, ám ezeken felül magába foglal kölcsönös kapcsolódásokat, virtuális szociális hálókat, motivációkat és bizalmi tényezőket is, s birtoklása az egyént különféle társadalmi előnyökhöz juttatja. Digitális tőke nélkül a meglévő tőkék ugyanis nem válhatnak át digitális erőforrássá, és a digitális világban szerzett tapasztalatok sem konvertálhatók offline tőkéké. A tőkék egyik tulajdonsága, hogy felhalmozásuk anyagi és időbeli befektetést igényel, mely mechanizmus a digitális tőke esetében előzetesen

megköveteli a felhasználótól bizonyos offline erőforrások (vagyis megfelelő mértékű gazdasági és kulturális tőkekészlet) birtoklását. Értelemszerűen minél magasabb szintű digitális tőkével rendelkezik valaki, annál leghatékonyabban lehet képes kihasználni az internet adta lehetőségeket, vagyis annál effektívebben tudja az online tevékenységeket az offline világban is hasznosítható erőforrásokká konvertálni. Tehát ahhoz, hogy az egyén erőforrásokra tegyen szert a digitális világban és a forrásokat az offline világban is kamatoztatni tudja, szüksége van nem csak digitális tőkére, hanem annak más tőkékkel való pozitív interakcióira is. A digitális tőke ebben az értelemben egyfajta összekapcsoló tőke, mely az online és offline életeresélyek között képez hidat (Ragnedda 2018; 2020).

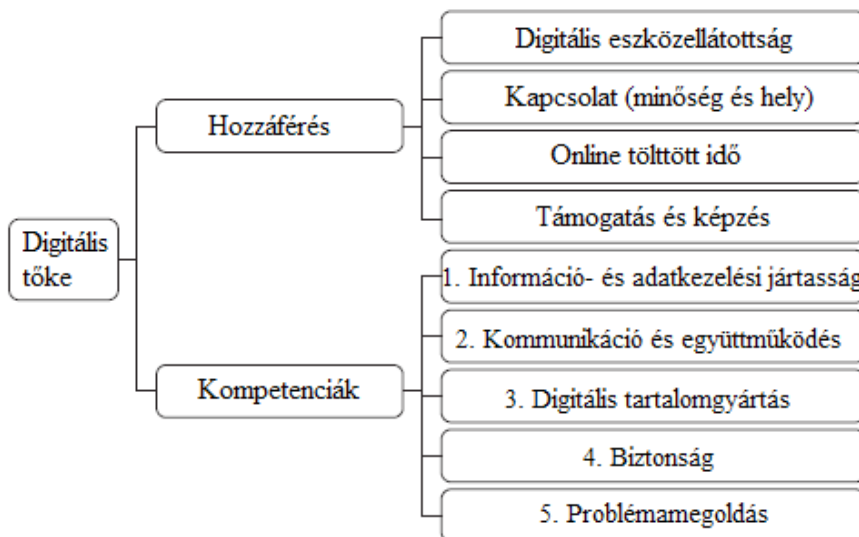
A digitális tőke más tőkékkel való interakciójának négy ideáltipikus formája különböztethető meg. Legkedvezőbb esetben a felhasználó magas szintű tőkekészlettel lép be a digitális birodalomba, és az online felhalmozott digitális tőke offline előnyökre való konvertálásával megerősítheti vagy akár javíthatja is alapvetően előnyös társadalmi pozícióját. Legrosszabb esetben a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő egyén kiinduló tőkekészlete is alacsony szintű, mely meggátolja az internet adta lehetőségek kihasználásában és ezáltal offline előnyökhöz jutásában, ezzel pedig megszilárdíthatja vagy tovább ronthatja a hierarchiában elfoglalt alárendelt pozícióját. Magas offline tőkekészlet és alacsony digitális tőke együttjárása esetén az egyén kedvező társadalmi pozíciója valószínűleg nem fog romlani, ám a digitalizáció nyújtotta előnyökből is kimarad. Amennyiben viszont az alacsony szintű kiinduló tőkekészlettel rendelkező felhasználó tesz szert magas szintű digitális tőkére, társadalmi mobilitási csatornák nyílnak meg előtte (Ragnedda 2018).

A digitális tőke tehát egy olyan elméleti és empirikus eszköz, amely alkalmas a digitális egyenlőtlenségek vizsgálatára, s melynek segítségével jobban megragadható a hagyományos társadalmi egyenlőtlenségek digitális egyenlőtlenségekkel való kapcsolata. A fentebb ismertetett definíció rámutat, hogy ez az új tőketípus kölcsönhatásban áll az egyenlőtlenségek első (hozzáférés a digitális technológiához) és második szintjével (a használathoz szükséges készségek elsajátítása) is, illetve meghatározó erővel bír az egyenlőtlenségek harmadik szintjét illetően (Ragnedda 2020; Ragnedda – Addeo – Ruiu 2022). A digitális tőke a Ragneddáék (Ragnedda 2020; Ragnedda – Ruiu – Addeo 2019) által azonosított alábbi empirikusan vizsgálható alkomponenseket foglalja magába: a hozzáféréseken belül megtalálható a digitális eszközellátottság, az online kapcsolat minősége és helye, a digitális világban eltöltött idő, valamint a támogatás és képzés, a kompetenciákat pedig a DigiComp 2.1 által meghatározott öt kulcskompetencia teszi ki, melyek az információ- és adatkezelési jártasság, a kommunikáció és együttműködés, a digitális tartalomgyártás, a biztonság, illetve a problémamegoldás² (1. ábra). Mérése azért is lényeges, mert az egyének által birtokolt digitális tőke mértékének ismerete segítheti a döntéshozókat a digitális inklúziós programok hatékonyságának növelésében és az igényekhez igazításában. A digitális tőke növelését célzó kezdeményezések ugyanis az IKT-technológiák által átszőtt mindennapokban nem csak az online, hanem az offline térben jelen lévő társadalmi egyenlőtlenségek redukálásában is fontos szerepet játszhatnak (Ragnedda 2022).

² Bővebben: Ragnedda 2020, 43–46, illetve https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp_en

1. ábra A digitális tőke összetevői

Forrás: Saját szerkesztés Ragnedda (2020) alapján

MÓDSZERTAN

A kutatás terepe

A kutatásban részt vevő három település a Sellyei járásban található. A Sellyei kistérség országos összehasonlításban az egyik legelmaradottabb térségek egyike, Baranya megye társadalmi és gazdasági szempontból legrosszabb helyzetű térsége (Kovács 2005). A térségben a rossz infrastrukturális ellátottságú, kedvezőtlen gazdasági helyzetű leszakadó aprófalvakban magas a roma származású, alacsony végzettségű, előnytelen munkaerőpiaci helyzetű, immobill, hátrányos és halmozottan hátrányos pozíciójú népesség aránya. A lokális foglalkoztatási lehetőségek többnyire mezőgazdasági idénymunkákra és a közmunka-programban való részvételre korlátozódnak, kereskedelmi egységek és közoktatási-nevelési intézmények nem találhatóak helyben, a tömegközeledés viszont rossz, a környező nagyobb városokba való eljutás a lakosok számára hosszú időt vesz igénybe és körülményes.

Ragadics (2019) alapján az ormánsági leszakadó aprófalvakban élők többsége számára az adott településeken tartózkodás szabad választás helyett sokkal inkább gazdasági kényszerek eredménye (Ragadics 2019: 22). A falusi közösségek gyengülése évtizedek óta zajló folyamat, s a fogyasztói társadalomba való bekapcsolódás igénye a falusi népesség körében is erősen jelen van, ám a modern kommunikációs csatornák, az újmédia sokkal inkább a fogyasztói tömeg-társadalomhoz kapcsolják a vidéki kistépelülésen élőket, mint saját helyi közösségeikhez. A digitális inklúzió megteremtése és a digitális tőkekészlet fejlesztése tehát különösen nagy szereppel bír ezeknek a súlyos hátrányokkal küzdő, fragmentált közösségeknek a tagjai számára, akik a vidéki társadalmak erodálódása következményeképp a létnehezséget okozó problémák

leküzdésében alacsony társadalmi tőkekészletük révén lokálisan többnyire csak erős kötéseikre hagyatkozhatnak (Ragadics 2019). Emellett az ormánságiakra jellemző, hogy napjainkban is hagyományos értékek mentén szervezik az életüket, mely meghatározza a családon belüli szerepeiket (Boros – Bucher 2020), s a településeken napjainkban is erősen élő klasszikus nemi szerepek az online térben zajló tevékenységekre is hatást gyakorolhatnak.

A vizsgált települések mindegyike részt vesz a Felzárkózó települések³ elnevezésű komplex rehabilitációs programban, mely annak a 300 magyarországi településnek a felzárkóztatását célozta meg, amelyek a 2015/2015. (IV23.) kormányrendeletben alkalmazott, a Központi Statisztikai Hivatal által képzett komplex mutató (társadalmi és demográfiai, lakás és életkörülmények, helyi gazdaság és munkaerő-piaci, valamint infrastruktúra és környezeti mutatókból képzett, összetett mutatószám) alapján társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból a legkedvezőtlenebb helyzetben vannak.

Kvalitatív vizsgálat – kutatási kérdések

A Felzárkózó települések programban közreműködő szakemberekkel hat interjú készült 2022 júniusa és augusztusa között személyes és online formában. A helyiek részvételével településenként egy-egy fókuszcsoporthoz interjúra került sor 2022 szeptembere és novembere között a települések Karitás Jelenlét pontjain. Az interjúalanyok kiválasztásában a helyi Karitás Jelenlét pontok dolgozói segítettek. A nemek (4 férfi, 11 nő) és kor (20-61 év) szerint vegyes összetételű fókuszcsoporthoz összesen 15 fő vett részt, közülük hatan voltak közfoglalkoztatottak, hárman egyéb módon helyben foglalkoztatottak, a többi résztvevő pedig gyermekét nevelő inaktív. A digitális készségek objektív vizsgálatának céljából az interjúk végeztével mind a szakemberekkel, mind a helyiekkel kitöltetésre került az Europass digitális készségeket felmérő tesztje⁴. Az interjúalanyok anonimitásának megőrzése érdekében az elemzés során „FETE szakember”-ként, illetve „ormánsági férfi”-ként és „ormánsági nő”-ként hivatkozom rájuk.

A kutatás során többek között olyan kérdésekre kerestem a választ, hogy a szakemberek hogyan vélekednek a településeket jellemző digitális egyenlőtlenségi tényezőkről, milyen ötleteik, javaslataik vannak a digitális esélyegyenlőség előremozdítására, a programban segédkező civil és egyházi szervezetek foglalkoznak-e bármilyen formában a digitális inklúzió kérdésével, továbbá a koronavírus-járványt visszaszorítani hivatott intézkedések hatására megnőtt digitális dependencia hogyan befolyásolta a településeken folyó segítő munkát.

A helyi lakosokkal készült fókuszcsoporthoz interjúk vezérfonala az alábbi öt fő kérdéskör mentén strukturálódott: eszköz- és infrastrukturális ellátottság, használati szokások, szubjektív digitális készségek és az internet beágyazottsága a mindennapokban, a pandémiás időszak élményei, illetve a digitális felzárkóztató programokkal kapcsolatos attitűdök, esetleges tapasztalatok. A helyiekkel készített interjúk segítségével egyéb tényezők vizsgálata (mint az életkor szerepe, motivációk, digitális tudatosság és a technológia jelentősége az egyének életében) mellett szerettem volna feltárni azt, hogy a megkérdezettek milyen mértékű digitális

³ <https://fete.hu/>

⁴ <https://europa.eu/europass/hu/europass-szolgaltatasok/test-your-digital-skills>

tőkekezlettel rendelkeznek, illetve, hogy felfedezhető-e jellegzetességek és azonosíthatók-e mintázatok a hátrányos gazdasági-társadalmi státusúak internethasználati szokásait illetően, azaz feltételezhető-e az életkörülmények digitális habitust formáló hatása.

EREDMÉNYEK

Infrastrukturális ellátottság

A településeken mind a hozzáférési, mind a használati szakadék jelen van valamilyen mértékben ám a kérdés összetettebb annál, hogy a családoknál van-e internetkapcsolat és rendelkeznek-e bármilyen internetre kapcsolódó eszközzel. Bár a 4G mobilhálózat-lefedettség elméletben kielégítő a környéken, valamint vezetékies internetelőfizetést is több szolgáltató kínál, a szakemberek véleménye szerint a legmélyebb szegénységben, alacsony komfortfokozatú lakóegységekben élő családok esetében bármely kapcsolattípusra való előfizetés korlátokba ütközhet. Azoknak, akik rendelkeznek előfizetéssel, a technológia fenntartásának folyamatos anyagi költségei, vagyis a rendszeres számlafizetési kötelezettség okozhat nehézségeket. Azok, akik otthon semmilyen típusú interneteléréssel nem rendelkeznek, igénybe vehetik a helyi Jelenlét pont, közösségi ház vagy önkormányzat ingyenes wifijét, ezen felül pedig a Jelenlét pontokon helyben használható eszközök és informatikai segítségnyújtás is elérhető a helyiek számára. Az internetelérés a gyakorlatban viszont gyakran akadályozott a településeken; a kapcsolat minőségével mind a megkérdezett szakemberek, mind a helyi lakosok közül többen elégedetlennek bizonyultak. A legrosszabb lefedettségű területeken olykor még a szakemberek munkájában is fennakadásokat okoz az internetkapcsolat és a térerő hiánya.

„Még nekem is van időnként velem problémám, tehát még így a falu központjában sem mindig tökéletes a vétel. Egyébként így az internetre is sokszor van, hogy panaszkodnak, hogy egy-egy szelesebb, viharosabb idő után nagyon-nagyon nincs, hetekig rossz az internet. Eleve a térerő is ugye már nem túl jó, valahogy a mi településünkön pont nem. Egyébként szomszédos településen már jobb, ami Pécsről messzebb van, ott már jobb, de valahogy nálunk ilyen akadozós a történet.” (FETE szakember)

Az ormánsági kistelepülések lakosainak körében leginkább felülreprezentált eszköz az okostelefon, laptop és tablet jobbra az iskolás korú gyerekeket nevelő családokban jellemző, és az asztali számítógép is kevésbé elterjedt. Erősen változó és több tényező függvényében alakul, hogy van-e minden családtagnak saját okoseszköze, és hány darab telefonnal rendelkeznek háztartásszinten. Az újabb típusú, drágább készülékek gyakran cserélődnek, sokan hitelre veszik azokat, adósság terhelődik rájuk, majd ha éppen megszorulnak anyagiilag, továbbadják. Az egyik szakember szerint az eszközellátottságot pont ezen okok miatt longitudinális módszerrel lenne érdemes vizsgálni, ugyanis lehet, hogy az év bizonyos időszakában (pl. karácsony előtt) a lakosság többsége rendelkezik telefonnal, majd nem sokkal később eladják, hogy szükséghelyzetben így jussanak gyorsan bevételhez. Az általános életszínvonalhoz mérten az eszközök komoly kiadásokat jelenthetnek az ormánságiaknak, az azokhoz való hozzáállás mégis kevésbé tudatos, felelőtlennek is nevezhető. Többen említették, hogy a gyerekek sem vigyáznak az eszközökre, sajátjukat és a szülőkét is ledobálják, tönkreteszik.

„Hát van, változó, van, mikor hat telefon van, van, mikor nyolc [...] Mikor melyik török össze.” (Or-mánsági férfi, 56 éves)

Az eszközökkel kapcsolatos attitűdöket emellett a szakemberek elmondása, valamint a helyiek által elhangzottak alapján is a fogyasztói tömeghez való alkalmazkodás vágya formálja.

„Az is érdekes, hogy hátrányos helyzetű településről beszélünk, de mobiltelefonra hitelre nagyon so-kan vásárolnak, emiatt nagyon sokan a végrehajtónál kötnek ki, de teljesen mindegy. Van, aki még biznissel is vele, hogy megvesz egy drágább telefont hitelre, fizetgeti, és azt eladja valahol, tehát ez ilyen, mint egy ilyen aranyrúd, tehát van egy ilyen értéke is a mobilnak.” (FETE szakember)

A fiatalabb és középkorú felnőtt lakosság tagjai közül a szakemberek szerint nagyjából mindenki rendelkezik okostelefonnal a településeken. Bár az egyik idősebb résztvevő kifejezetten fontosnak értékelte a digitális technológiát az életében, az időskorúakat, ahogy az már említésre került, a szakértők szerint is a technológia iránti idegenkedés, sok esetben teljes elzárkózás jellemzi. Ha van is mobiltelefonjuk, inkább a hagyományos nyomógombos készülé-keket részesítik előnyben. Az eszközök birtoklásának motivációja a kiskamasz korú gyerekek-nél legfőképp a kortársak közé való beilleszkedés; az okostelefon státusszimbólumként jelenik meg, és tizenéves kor kezdetén a többség már rendelkezik saját eszközzel. A kétkeresős család-modellben, vagyis relatíve jobbmódban élő családoknál az sem ritka, hogy a gyerekek már ál-talános iskola elején saját okostelefont birtokolnak. Az iskolás korú gyerekeknek, bár saját mobilinternet-előfizetéssel ritkán rendelkeznek, a szakemberek és a szülők szerint is lényegében állandóan „ott a kezükben a telefon”, amikor lehetőségük van, nyilvános Wi-Fi-hálózatokra csatlakoznak. A gyerekek okostelefon-ellátottsága összességében mindenekelőtt inkább anya-gyak kérdése, kevésbé a tudatos nevelés függvénye, egyéb eszközök beszerzése pedig a tanulás miatti szükségszerűség, melyet sok esetben az online oktatásra való átállás motivált.

„Értelmiségi szülők eldöntik érték alapon, hogy ők hogyan nevelnek, hogy hű az én gyerekem az ne használja, mert olvasson meg satöbbi. A hátrányos helyzetűeknél nem ez az érték, hanem hogy van vagy nincs telefon, tudom-e használni vagy nem tudom. Tehát ott inkább az van, hogy nincs válasz-tási lehetőség, mert vagy van telefonod, vagy nincs telefonod.” (FETE szakember)

A huszonéves interjúalanyok többsége gyermekora óta internethasználó, az idősebb kor-osztály tagjai közül pedig legtöbben csak néhány éve váltak rendszeres felhasználóvá, mióta kiépült a szélessáv a településeken. Ennek okán jelentős attitűdbéli különbségek állnak fenn a korosztályok tagjai között. Az internettől való távolmaradásnak az idősebbek esetében elsőd-leges oka többnyire inkább a motiváció hiánya és a technológiához való negatív viszonyulás, az attól való idegenkedés. A szakemberek véleménye szerint a 60 év körüli és feletti korcsoport ráadásul sokszor egyáltalán nincs tisztában azzal, hogy egy-egy eszköz, vagy maga az internet pontosan micsoda és mire való. Pedig pont azok az idősek profitálhatnának jelentősen a digi-tális technológiákból, akik a helyi közösségek leépülése következtében nagyon szűk kapcsolat-hálóval rendelkeznek, és helyben élő rokonok, családtagok nélkül gazdaságilag és szociálisan is a legkiszolgáltatottabb helyzetben vannak. Esetükben azonban az „eddig is megvoltam nélkü-le” narratíva felülírja az internet potenciálisan pozitív hozadékait akkor is, ha tudatában van-nak azoknak.

„Igényünk sincs rá, pénzünk sincs rá. Nem kell, énnekem nem kell ilyen internet. Hallok én anélkül is híreket.” (Ormánsági nő, 61 éves)

Digitális készségek és használati mintázatok – a helyiek digitális tőkekészlete és digitális habitusa

Az idősebbek internettől való idegenkedésében az online kockázatoktól való félelem is közre játszik. Voltak olyan idősebb résztvevők, akik teljes mértékben negatívan ítélték meg az internetet, a használatnak kizárólag a kockázatait kiemelve, anélkül, hogy ők maguk valaha felhasználók lettek volna, az internet veszélyeivel kapcsolatban egymástól hallott félinformációk ráadásul megerősítik ezeket a negatív prekoncepciókat. A digitális technológiával szembeni diszpozíciókat tehát nem csak a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozícióból adódó kényszerek strukturálják, hanem a kor szerepe is jelentős.

„Hát meg a nyugdíjasokat ugye az unokázós csalók, azok is, nagyon sokan Facebookon. Azt lehet is hallani, van nagyon sok ilyen. Meg szerintem sok fiatal lány is, akiket meghajtanak meg elvisznek, azokat mind Facebookon.” (Ormánsági nő, 59 éves)

A középkorú és idősebb ormánsági lakosoknak a világháló helyett a televízió az elsődleges hír- és információforrásuk. Ez a tendencia egyébként megfigyelhető az egészen fiatal megkérdezetteknel is, akik szintúgy jobban bíznak a hagyományos tömegmédiában, mint az online hírforrásokban. Az álhírektől óvakodni szeretnének, de információs szegénységük okán (Csepeli 2017) nem tudják megítélni, mely hírforrás hiteles, ezért inkább teljes egészében elvetik a digitális médiából való tájékozódás lehetőségét.

„Hát azt nem nézzük [a Facebookot], mert az tele van hazugsággal. Arra már nem vagyok kíváncsi.” (Ormánsági nő, 47 éves)

Amennyiben a háztartásokban rendelkezésre állnak okoseszközök, azok gyakran már a három év alatti gyerekek kezében is megtalálhatók. Az okostelefonon lejátszott szórakoztató videók, mesék lényegében a szülői felügyeletet helyettesítik; a szülők figyelemelterelés céljából, a gyerekek lefoglalására hívják segítségül technológiát. Ennek köszönhetően a kisgyerekek már nagyon fiatal korban megtanulják az okoseszközök használatát, és ugyanúgy digitális bennszülöttként nőnek fel, mint a középosztálybeli családok gyermekei, és óvodás korra a többségük már kezelni is tudja az eszközöket. A megkérdezett szülők nem számoltak be arról, hogy készségfejlesztő alkalmazások használatával igyekeznek hasznos elfoglaltságot biztosítani, a kisgyerekek legtöbbször inkább mesét és TikTok videókat néznek. Utóbbinak megvan a kockázata, mert bár az algoritmus olyan videókat dob fel, melyek a megtekintési előzményeken alapulnak, a gyerekek könnyen találkozhatnak számukra nem megfelelő tartalmakkal. A szülők tehát e téren is kevés tudatosságot mutatnak, és úgy tűnik, nincsenek tisztában a kisgyerekek eszközkitettségeinek rövidebb és hosszabb távú negatív következményeivel.

„Nekem két éves a kisunokám és lefekszik a földre, berakom a TikTokot és pörget. Ha az egyik megtetszik neki, tudja, hogy vissza kell pörgetni ugyanarra a zenére. Nagyon, tényleg, én nem is értem ezeket a gyerekeket, hogy az ember nem is gondolná.” (Ormánsági nő, 42 éves)

Az idősebb gyerekek és tinédzserek folyamatosan jelen vannak a digitális térben, ám internethasználatuk mindenekelőtt a közösségi média oldalaira korlátozódik. A legnépszerűbb platformok a Facebook (és a Messenger), valamint a TikTok. Előbbieket inkább kapcsolat-tartásra használják, utóbbira viszont többen kezdetleges (videós) tartalmakat is gyártanak. A szakemberek véleménye szerint a gyerekek internethasználata egyáltalán nem tudatos, többféle kockázatot rejt magában, melyeket az alacsony digitális kompetenciákkal bíró szülők nem tudnak megfelelően kezelni.

„Lehet, hogy a Facebookon meg a TikTokon fent van, de egy-egy ilyen már meghaladja a képességeket, hogy létrehozni email címet, működtetni, belépni [...] A gyerekeknél is ez a helyzet, hogy lehet, hogy a TikTokon meg a Facebookon fent vannak, de azt mondod nekik, hogy a neten keressenek meg valamit, nem tudnak így keresni, ilyen tudatosan információt gyűjteni. TikTokot használnak, Facebookot használnak, videókat csinálnak, de ennek a tudatossága abszolút nincs meg.” (FETE szakember)

A szülők látszólag tisztában vannak azzal, hogy a gyerekeket online kockázatok fenyegetik, ám többnyire mégsem felügyelik az internethasználatukat, és nagyobb korban már a használat idejét sem limitálják. Mindössze ketten számoltak csak be arról, hogy valamilyen módon korlátozzák azt, hogy a gyerekek mit csinálnak az online térben, esetleg bizonyos oldalak le is vannak tiltva a kiskorúak okoseszközein. A szakemberek emellett problémaként neveztek meg a meggondolatlan közösségimédia-használati szokásokat is (pl. személyes adatok kiadása, fiatal lányok esetében kihívó képek, videók feltöltése stb.), ami a szegénység és a mindennapok nehézségei által sújtott családokban plusz konfliktusforrást jelenthetnek.

„Azt gondolom, hogy itt a biztonság kapcsán, a személyes adatok védelme kapcsán sok mindenről kellene beszélgetni a gyerekekkel. Ezek kis közösségek, ahol mindenki ismer mindenkit, Facebookon is sok ismerős van és látják, hogy valaki valakivel kapcsolatban van, vagy olyan képet tesz fel, akkor ezt kibeszélik, ez téma, hogy itt ezek a meggondolatlan lépések, posztolások satöbbi kárt okozhatnak a kapcsolatrendszerben vagy feszültségeket gerjeszhetnek. Amúgy is nagyon ingatagok a családi kapcsolatok, sokan jönnek olyan családból, hogy nem élnek együtt egyik vagy másik vér szerinti szülővel, mozaikcsaládok vannak, és eleve a szegénység kapcsán is számos lehetőség arra, hogy konfliktusok eszkalálódjanak a családon belül, és ezeknek az eszközöknek a nem megfelelő, nem tudatos használata újabb feszültségeket teremthet a családi-rokoni-baráti kapcsolatokban.” (FETE szakember)

A gyerekek lényegében csak szórakozásra korlátozódó eszközhasználata nem meglepő annak tükrében, hogy a fókuszcsoportok résztvevői maguktól szinte kizárólag az eszközök szórakozásra, kikapcsolódásra való használatát nevezték meg elsődleges használati célként. Bár a szakemberek szerint fiatal felnőttek közül kerül ki a településeken a legtöbb magasabb digitális készségekkel rendelkező, és esetükben a legnagyobb a valószínűsége annak, hogy szórakoztató funkciókon felül másra is használják az okoseszközöket, a fókuszcsoportok során mindössze

egy-két résztvevő számolt be arról, hogy ilyen típusú tevékenységeket is végez online (pl. ügyintézés, internetbanki szolgáltatások igénybe vétele). Az inaktív munkaerőpiaci státuszúak és a közfoglalkoztatottak körében viszonylag ritka az olyan, aki képes önállóan elkészíteni egy digitális önéletrajzt és esetlegesen munkakeresésre is használja a világhálót, és hiába lenne igényük rá, alacsony kiinduló gazdasági tőkekészletük révén képtelenek a digitális tőke mediációjával offline gazdasági pozíciójukon javítani.

„A Facebookot meg szoktam nézni, milyen munkalehetőségek vannak, de olyanok a feltételek, hogy nem tudjuk őket használni.” (Ormánsági férfi, 56 éves)

Összességében a felnőtteknek is kifejezetten fontos az internetelérés és rájuk is a folyamatos online jelenlét jellemző, a digitális térben eltöltött idejük viszont mindenfajta strukturáltságot mellőz. Sokan annak ellenére nélkülözhetetlenek érzik az internetet az életükben (vö. Scheerder – van Deursen – van Dijk 2020), hogy azt a közösségi médián kívül szinte semmi másra nem használják.

„Csak amikor alszok, akkor nem [internetezik]. Rengeteget. Internet nélkül én már megbolondulnék.” (Ormánsági nő, 38 éves)

Leggyakrabban tehát ez a korosztály is a közösségi média oldalait látogatja, és a szakemberek elmondása szerint, valamint a csoportos interjúk során elhangzottak alapján sok esetben nem is tudatosul bennük az, hogy az internetet a szórakoztatási célokon felül másra is lehet használni, néhány kivételtől eltekintve egyszerűen nem épül bele a mindennapjaikba az okos eszközök funkcióinak ez a fajta „praktikus” alkalmazása. Életkörülményeikkel sokan elégedetlenek, panaszkodnak a térség izoláltságára és a rossz közlekedésre, ezek a tényezők mégsem hatnak rájuk motiválólá, hogy digitális tevékenységeiket kibővítsék. Többekben erősen jelen van a technológiával szembeni bizalmatlanság mellett a saját digitális készségeikbe vetett hit hiánya is, mely szűk korlátok közé szorítja az online aktivitásokat és meggátolja a kompetenciafejlődést. Ha problémába ütköznek, jellemzően áthárítják, nem is próbálkoznak a megoldással, inkább tinédzserkorú gyerekeik vagy a Jelenlét pontok dolgozóinak digitális jártasságára hagyatkoznak.

„Most például, ha valamit akarok, hogy megtetszik, és meg szeretném venni, ha utalni kell, akkor szoktam szólani a lányomnak, hogy utaljon, és akkor én odaadom neki a pénzt vagy az én számlámról utaljon át. De én nem, én nem szeretek ilyen dologgal. Félek, hogy valamit elrontok.” (Ormánsági nő, 42 éves)

Az internet legfőbb előnyeit a szórakoztató funkciók mellett a kapcsolattartásban és az azonnali elérhetőségben, illetve éppen aktuális igényeket kielégítő információk hozzáférhetőségében (például menetrendek vagy receptek) látják. Arra a kérdésre, hogy miért nincs igényük bizonyos online szolgáltatásokra, amelyek lényegesen megkönnyíthetnék a hétköznapiakat, nem tudtak konkrét választ adni. Az „eddig is megvoltam nélküle” narratíva itt is felbukkan annak ellenére, hogy valójában „nincsenek meg nélküle”, ugyanis a Jelenlét pont

dolgozóira, gyerekeikre, vagy nők esetében a párjuk offline ügyintézésére kell támaszkodniuk, ezzel is növelve a másoknak való kiszolgáltatottságukat.

„Például, ha bejön egy falusi CSOK-ot intézni, és föl kell lépni a Magyar Államkincstár oldalára, akkor én is próbálok neki mutatni, de nagyon elzárkózik attól, hogy csinálja. Minden adatot odaad, a személyijétől kezdve mindent odaad, de ne kelljen öneki bármit is csinálni.” (FETE szakember)

Bár a fejlett országokban a nemek közti különbségek nem számottevőek a felhasználói szintű internethasználati szokásokat illetően, az interjúk ezen a területen érdekes kettősségre mutattak rá. A nők, akiknek hagyományosan elsődleges mozgásteret a belső tér (vö. Bourdieu 2000 [1998]), vagyis az otthonuk, feltehetően életterük kiszélesítése céljából számottevően gyakrabban használják az internetet kommunikációra és kapcsolattartásra, míg a férfiak szocializációjának terepe inkább az offline világ.

„Meg most én az én páromról tudok beszélni, ugye az följön oda a bolthoz, ott sörözgetnek, meg mit tudom én, és akkor úgy ők úgy beszélgetnek így szóba, nem telefonon keresztül.” (Ormánsági nő, 38 éves)

Bár a digitalizáció lehetőséget biztosítana a nők számára is az online ügyintézésre, akadnak, akik azért nem élnek ennek a lehetőségével, mert a hivatalos ügyintézés a hagyományos szerepfelosztás szerint a „férfi dolga”. Elterjedt a közös Facebook profil is a párkapcsolatokban, melyet a nők használnak inkább, de a férfiak bármikor ellenőrizhetik, hogy kívül lépnek online kapcsolatba, ami arra enged következtetni, hogy a férfiak a digitális térben is monitorozzák és korlátozzák a párjuk tevékenységeit, ez pedig a nemi egyenlőtlenségek konzerválásához vezethet.

A terek érzékelése és használata is a habitus mediációjával zajlik (Bourdieu, 1991, idézi Berger 2018: 148), amit ha az online terek esetében is igaznak vélünk, akkor bizonyos weboldalak használatától való idegenkedés azzal is magyarázható, hogy a hátrányosabb helyzetű rétegeket alacsony tőkekészletük (pl. nyelvi korlátok a kulturális tőke hiányában) akadályozza őket abban, hogy bizonyos online terekben otthonosan mozogjanak, ami belső frusztrációt eredményezhet. A leggyakrabban említett, legkedveltebb weboldalak és alkalmazások, mint például a TikTok, a rövid, szórakoztató videóival minimális felhasználói erőfeszítést igényelnek és emellett azonnali élményt kínálnak.

A fókuszcsoportok résztvevői által kitöltött digitális készségfelmérő teszt eredményei is megerősítik a szakemberek által elmondottakat, miszerint a helyiek digitális kompetenciái általánosságban alacsony szintűek. Bár az interjúalanyok szubjektíve elégségesnek értékelik a digitális készségeiket, a „digitális tapasztalati horizontjuk” többnyire a szórakoztató célú felhasználásig nyúlik, az egyéb használati lehetőségeket a már említett bizalom-önbizalom problémák miatt nem érzékelik számukra is elérhetőnek lehetőségként. A készségfelmérő teszten három helyi lakos ért el alapszintűnél magasabb eredményt: ők azok, akik elmondásuk szerint vásárlásra, ügyintézésre, információkeresésre is gyakran használják a világhálót, és közös bennük, hogy legalább középfokú végzettséggel rendelkeznek (vagy folyamatban van a középfokú végzettség megszerzése), többféle eszközük van otthon, magasabb szintű tudatossággal for-

dulnak a technológia felé, valamint igényük mutatkozik a fejlődésre és a kompetenciafejlesztésre és úgy tűnik, legalább impliciten felismerték a digitális technológiában rejlő mobilizációs potenciálokat.

A felzárkóztatásban közreműködő szakemberek digitális felkészültsége

Az Europass digitális készségfelmérő tesztje alapján a hat megkérdezett, Felzárkózó települések programban dolgozó szakember közül három középszintű, kettő haladó szintű, míg egyikük alapszintű készségekkel rendelkezik. Abban mind egyetértettek, hogy a digitális készségek fejlesztése hasznosnak bizonyulna a munkájuk során, ugyanis amellett, hogy a feladataik jelentős részét internetre kapcsolódó eszközökön keresztül végzik, gyakran szembesülnek olyan kihívásokkal, melyek hatékony megoldása megköveteli a magasabb szintű digitális kompetenciákat, valamint a falvak lakosainak is effektívebb segítséget nyújthatnának bizonyos digitális eszköz- és internethasználattal kapcsolatos kérdésekben, problémákban. A helyiek gyakran fordulnak a Jelenlét pontok dolgozóihoz hivatalos ügyek online intézésével kapcsolatos nehézségek miatt, és a pandémia miatti lezárások során az lakosok védőoltásra való regisztrációjának, valamint az iskolás korú gyerekek online oktatásba való bekapcsolódásának segítése is ezeknek a szakemberek a közreműködésével zajlott.

Az interjúk és a teszteredmények alapján úgy tűnik, a digitális készségek szintje a szakemberek esetében is összefüggést mutat az iskolai végzettséggel, a képzettség szintjével. A regionális szakmai vezető, aki részt vesz az új munkatársak kiválasztási folyamatában, kiemelte, hogy – főleg az alacsonyabb képzettségű Jelenlét pont asszisztensek között – jócskán akadnak hiányosságok már az alapvető a digitális ismereteket tekintve is. Elmondása szerint egy ideje kiemelt figyelmet fordítanak arra, hogy a településeken dolgozó segítők megfelelő szintű gyakorlati digitális kompetenciákkal rendelkezzenek, ugyanis sokszor még a felsőfokú végzettségű kezdő kollégáknál is komoly lemaradások mutatkoznak ezen a területen (bár a magasabban képzettek általában gyorsabban, könnyebben elsajátítják a szükséges ismereteket). Ennek „szűrése” érdekében a Katolikus Karitásztól meghirdetett pozíciókra jelentkezők ilyen típusú kompetenciáit az állásinterjúk során egyszerű próbafeladatokkal tesztelik. A különböző településeken tevékenykedő helyi segítők digitális készségeit ECDL tanfolyamok keretén belül próbálják fejleszteni. A legutóbbi képzés során településenként legalább egy ember képzését igyekeztek megszervezni azzal a céllal, hogy minden Jelenlét ponton legyen minimum egy megfelelő szintű digitális ismeretekkel bíró helyi segítő.

A Covid19 hatásai

A Covid19 első hullámát követően a helyi segítő szakemberek figyelme minden korábbinál nagyobb mértékben irányult rá a digitális szakadéokra, a digitális felzárkóztatás lehetőségei a vírushelyzet során felmerült kihívások kapcsán kerültek a helyi szervezetek fókuszába. A digitális esélyegyenlőség a pandémia előtt nem kapott kiemelt figyelmet a felzárkózó településeken, a legtöbb ilyen jellegű program a vírushelyzet által megvilágított, ám mélyen gyökerező digitális egyenlőtlenségek okozta problémákra való reakciók válaszként jött létre. A szakembe-

rekre rengeteg plusz feladat hárult a kialakult helyzet következtében, és a digitális egyenlőtlenségek okozta problémák gyors tüneti kezelésére volt szükség.

A legnagyobb kihívást értelemszerűen a digitális oktatásra való átállás jelentette; a hátrányos helyzetű tanulók hatványozottan ki voltak téve a teljesítményromlás és lemorzsolódás veszélyének (lásd pl. EuroChild 2020, Kende – Messing – Fejes 2020). A szakemberek szerint a legnehezebb feladat a gyerekek figyelmének becsatornázása volt, ugyanis a digitális eszközök szórakoztató funkciói elterelték a figyelmüket a tanulásról. Ennek ellenére a szakemberek és a fókuszcsoportok érintett résztvevői szerint a Jelenlét ponton folyó munka és támogatás mindenképp pozitívan befolyásolta az iskolás korú gyerekek lehetőségeit és sikerült mérsékelni a leszakadás esélyeit, ugyanis internetkapcsolat és eszközök mellett egyéni tanulási segítséget is biztosítottak a rászoruló gyerekeknek. Az idősebb korosztály e-mail-címek hiányában az oltásra való regisztráció során ütközött nehézségbe, mely probléma megoldása szintén a Jelenlét pontok dolgozóira hárult.

„Hát én problémában voltam, mert hogy én otthon nem tudtam megoldani a gyerekekkel, ugye most van egy számítógép, egy tablet, azon nem tudta volna a négy gyerek megoldani, és idejöttek a Karitászhoz és így tudtuk megoldani itt lent.” (Ormánsági nő, 28 éves)

„Én azt gondolom, hogy az, hogy segítettük akkor a tanulókat a kollégákkal, annak megvolt az eredménye, sokkal kevesebben buktak, nem maradtak le annyira, amennyire lemaradhattak volna, ha kellett, az oltások esetében [...] hogy mindenkinek email címet gyártottunk.” (FETE szakember)

Digitális egyenlőtlenségeket célzó programok, a digitális esélyegyenlőség megteremtésének perspektívái

A tavalyi év során helyben élő segítők számára rendezett ECDL tanfolyamon a helyi lakosok is részt vehettek. Az egyik településen emellett kiberbiztonsággal és adatvédelemmel kapcsolatos ismeretterjesztő programot szerveztek 8-14 év közötti gyerekeknek, mely során megpróbálták felhívni a figyelmüket az online világ veszélyeire. A program során kitértek többek között olyan kérdésekre is, mint az álprofilok felismerése és a személyes adatok védelme az online térben. A megkérdezett szakember szerint a kezdeményezés sikeres volt, a gyerekek érdeklődve fogadták az új információkat, a programot követően többen kértek segítséget a közösségimédia-aktivitásuk hordozta veszélyek felülvizsgálatában. A tanulásra alkalmas eszközök hiányát a településeken ösztöndíjprogrammal próbálják megoldani, melynek keretében a jó tanulmányi eredményt elérő gyerekek digitális eszközökre (az interjúk felvételének idejében tabletre) pályázhatnak. Emellett a Covid19 első hulláma után a településeken a szülőknek oktatást szerveztek, hogy az ott megszerzett tudás segítségével otthon is hatékonyabban tudják támogatni a gyerekeket az online tanulásban. Az érdeklődés szintje a szülők részéről alapvetően is alacsony volt, és voltak, akik a program elején lemorzsolódtak, ugyanis a legtöbbjüknek az okostelefonon kívül más digitális eszközök kezelése már problémát okozott.

„Nehéz volt rá összeszedni az anyukákat, tehát hogy öten kezdték, és olyan ketten-hárman jártak, mert már az első alkalommal, amikor már ki – nem, a második alkalommal, amikor már ki is

kellett nyitni a laptopot és nem már csak egy mobiltelefonon néztek dolgokat, attól már megijedtek és ketten le is morzsolódtak” (FETE szakember)

A szakemberek számára az interjúk reflexióra is lehetőséget teremtettek. Mind érdeklődőnek mutatkoztak, tudatában vannak a digitális inklúzió fontosságának, és legtöbbjük rendelkezik valamilyen saját ötlettel, javaslattal a helyiek felzárkóztatására, melyek elsősorban az alapvető digitális készségek fejlesztését célozzák, valamint potenciált látnak az IKT-eszközökben a helyhez kötöttség korlátainak enyhítésében, a települési hátrányok leküzdésében is.

„Hát én nagyon szeretném hogyha, erre már van az országban példa, hogy ilyen IT Service cégek mondjuk eljönnének és együttműködésben ezeken a településeken elindítanának programokat. Tehát én ezt jónak tartanám, hogyha lenne ilyen program itt a felzárkózó településeken is, ami kifejezetten arról szólna, hogy vagy a fiatalabbakkal, de akár közösségi szinten is a például az IT service cégeknek a leselejtezett számítógépeiknek egy termet berendezni, hogy oda be tudjanak jönni ott lehessen dolgozni és akár azon hordozható laptopok tekintetében én azt kiadnám a családoknak használatra” (FETE szakember)

„Hát én mindenképp keresnék olyan valakit, aki ilyen játékos, ötletes, jópofa módon elő tudja adni ezeket a dolgokat. Nekem például volt egy ilyen ismerősöm, aki informatikus, de kifejezetten gyerektáborokat tartott ilyen indíttatással és ilyen játékos, nagyon közérthető módon tanította meg [a tudatos internet- és eszközhasználatot]. Egyébként időseknek is szervezett, nem csak gyerekeknek, és szerintem egy ilyen nagyon jó lenne.” (FETE szakember)

Jelenleg a programban a tanulásra is alkalmas eszközökkel való ellátottság növelésén felül főként további digitális kompetenciafejlesztésben gondolkodnak, mind a segítő szakembereket, mind a helyieket illetően. Tanoda jellegű program keretein belül a gyerekeknek való segítségnyújtás mellett igyekeznek a szülők felé is közvetíteni a digitális írástudás fontosságát. A települések jelenlét pontjain mindezek felül foglalkoztatási mentor is dolgozik, aki igény szerint segítséget tud nyújtani önéletrajz elkészítésében és online álláshirdetésekre való jelentkezésben. Akadályként jelölték meg viszont a szakemberek a helyiek egysíkú eszközhasználatát és a fejlődésre való motivációjuk hiányát, mely elsődleges korlátja a digitális felzárkóztatásnak.

„Én itt a falusiakon úgy vettem észre, hogy nem is akarják, vagy nem érdekli őket [a digitális kompetenciafejlesztés].” (FETE szakember)

„Az idősebb korosztály sajnos ebből a szempontból--- és az idősebb alatt azt értem, hogy tehát az 50 feletti korosztályt azt én így digitálisan elengedném, mert hogy abszolút, tehát olyan szintű lemaradás van meg olyan szintű félelem, hogy övelük nem érdemes.” (FETE szakember)

A fókuszcsoportos interjúk során megkérdezettek közül ketten vettek már részt digitális kompetenciafejlesztésben, pontosabban a gyerekek digitális oktatásába való bekapcsolódásának segítségét célzó képzésben. A szakemberek által festett negatív képet kissé árnyalva a résztvevők úgy nyilatkoztak, hogy hasznosnak érezték a képzést, és a jövőben is nyitottak lennének hasonló programok iránt.

„Hát most aki éppenséggel nem tudta, hogy hogyan kell kezelni mondjuk az e-mailt, hogy hogyan kell belépni, hogyan kell csoportot csinálni a Facebookon, ezek jók voltak.” (Ormánsági nő, 28 éves)

„Hát igazából nekem ez a Word-Excel-Power Point amik leginkább érdekesek lehetnek, ezeket szeretném komolyabban megtanulni kezelni.” (Ormánsági nő, 20 éves)

Az idősek között is akadnak, akik fontosnak tartják a digitális kompetenciafejlesztést, ám nem saját maguk, hanem inkább gyerekeik, unokáik számára látnak lehetőséget benne.

„Én már úgy vagyok vele, hogy engem ne [...] Ott vannak az unokáim, a gyerekek, azoknak. Szerintem itt a faluban mi, a korosztályunk nem, de azért az ilyen fiatalok, azok biztos eljönnének. Biztos vagyok benne, hogy nagyon sokan eljönnének.” (Ormánsági nő, 59 éves)

DISZKUSSZIÓ

Összességében kijelenthető, hogy az ormánsági Felzárkózó településeken a digitális egyenlőtlenségeknek mindhárom szintje jelen van. A hozzáférés korlátai az alacsonyabb társadalmi státusúakból álló, vidéki közösségek esetében akkor is fennállhatnak, ha az előfizetés adott, amelynek fenntartása további gazdasági és társadalmi költségekkel jár. Az eszközök felelőtlen használatából adódó esetleges problémák mellett a helyiek rajtuk kívül álló okokból (pl. időjárási viszonyok) is szembesülhetnek nehézségekkel a hozzáférés fenntartását illetően. Az okostelefonok, bár megfizethető áruk miatt egyrészt lehetőséget biztosítanak a hátrányosabb helyzetűek számára az internetre való kapcsolódásra, bizonyos tevékenységek elvégzésére kevésbé alkalmasak. Az interjúk alapján ezt a Felzárkózó településeken jelen lévő egyházi és civil szervezetek döntéshozói is felismerték, és mind a fejlesztési eszköztárban, mind a szakemberek fejlesztéssel kapcsolatos perspektíváiban megjelenik a tablethez, laphoz vagy asztali számítógéphez való hozzáférés elősegítése.

Nem mehetünk el szó nélkül a digitális egyenlőtlenségek újratermelődésének hagyományos társadalmi egyenlőtlenségekkel való összefüggései mellett, melyek a digitális inklúzió megvalósulásának legfőbb korlátait jelentik a vizsgált települések esetében is. Az interjúk arra mutattak rá, hogy az alsóbb rétegek habitusa leképződik a digitális térben. A szelektív (főként szórakoztató célú) használat, a fejlődésre való motiváció hiánya, az esetleges elzárkózás, valamint az, hogy mégis elégségesnek értékeli digitális kompetenciáikat, mert bonyolultabb tevékenységekre úgysem szívesen használnák a világhálót, a hátrányos társadalmi pozícióból adódó racionalitásnak is tekinthető, vagyis tulajdonképp a „szükségből erényt” mechanizmus érvényesül. A digitális fogyasztási javak fontossága a nehezebb élethelyzetben lévőkénél is erősen megjelenik, jelen van egyfajta kényszer, hogy ilyen módon (is) integrálódjanak a fogyasztói társadalomba. Az eszközök kezelése viszont, ahogy már többször említésre került, felelőtlen, használatuk többnyire minden tudatosságot nélkülöz; nem tekintik a mindennapi életük megkönnyítése érdekében való befektetésnek, nem használják sem digitális, sem offline tőke-készletük növelésének céljából. A felnőttek internethasználata többnyire szórakoztató tartalmak fogyasztására és a közösségi médiára korlátozódik, szinte teljes mértékben hiányzik a hatékony, kedvező offline kimenetelt eredményező használathoz szükséges szemléletmód. A közösségimédia-tevékenységek nem csak a gyerekek, hanem a felnőttek esetében is inkább

a meglévő társadalmi tőke fenntartására irányulnak, annak bővítésére kevésbé. Kulturális tőkét növelő tevékenységekről sem számolt be egyik megkérdezett sem. A szülők ezt a mintát örököltik tovább a digitális bennszülött gyermekek számára, akik lényegében születésüktől fogva ki vannak téve a technológiák hatásainak, mégsem tudatosulnak bennük az eszközökben és a digitális kompetenciákban rejlő mobilizációs lehetőségek, mely szemléletmód közvetítése a szülők mellett az iskola feladata lenne. Az egyik szakember perspektívájában is megjelenő gamifikáció lehetőségeinek kiaknázása elősegíthetné a digitális készségek fejlődését már a legkisebbek esetében is, ezzel növelve a „digitális rezilienciát”. Bár az idősök felzárkóztatása nem tűnik reális célkitűzésnek, a gyerekek szemléletmódjának átalakítása és digitális tőkekészletük növelése esetlegesen a szülők és nagyszülők digitalizációval szembeni attitűdjére is pozitív hatást gyakorolhat.

Az internethasználatból tehát a Felzárkózó településeken belül is a valamivel kevésbé hátrányos pozíciójúak profitálnak leginkább, azaz ebben az esetben is a Máté-effektus érvényesül. A magasabb kiinduló gazdasági és kulturális tőkekészlettel rendelkezők számára a digitális világba való bekapcsolódás több digitális tőke, valamint a digitális tőke közvetítésével más tőketípusok megszerzésére biztosít lehetőséget. Esetükben megjelennek a digitális eszközökben rejlő potenciálok kihasználásának igényei, nyitottabbak a digitális felzárkóztatási programokban való részvételre. A települések leghátrányosabb helyzetű lakosait ezzel szemben nehéz bevonni olyan digitális tevékenységekbe, melyek nem ismerősek számukra. Amellett, hogy a fiatalabb korosztályból a legtöbben nélkülözhetetlennek érzik a technológiát az életükben, mégis egyfajta tartózkodással és bizalmatlansággal fordulnak felé. Ennek egyik oka, hogy nehezükre esik felmérni az online kockázatokat, valamint saját készségeikben sem bíznak. Az eszközök elérhetőségének biztosítása és a kompetenciafejlesztési célok mellett a szegény rétegek esetében ezért olyan alapvető szemléletváltásra lenne szükség, mely során egyértelműen tudatosítják bennük az internetben és az IKT-eszközökben rejlő éleletesélyeket javító potenciálokat.

A Covid19 járvány következtében nyilvánvalóvá vált, hogy a digitális technológia adaptációja a hátrányos helyzetű rurális területek élőben esetében sem kizárólag egyéni választás kérdése. A Felzárkózó települések programban részt vevő szervezetek a vírushelyzet következtében napirendre kerülő digitális megosztottság több szintjének mérséklését is megcéllozták, ám a programok többsége inkább csak egyfajta tüneti kezelésként értékelhető, mely nem meglepő annak tükrében, hogy a pandémia egy teljesen újszerű helyzetet eredményezett, ami ugyan mélyen gyökerező problémákra irányította rá a figyelmet, mégis gyors megoldásokat kívánt. A vírushelyzet pozitív hozadéka, hogy rávilágított a digitális egyenlőtlenségekre, és a szakemberek perspektívájában, valamint a hosszabb távú fejlesztési eszköztárban is jelentősebb szerephez jutott az azokat célzó programok szervezésének lehetősége.

A FETE program igyekszik a helyi igényekre reagálni, a szakemberek pedig település jellemzőitől, lakossági összetételétől függően különböző típusú, a digitalizációt is érintő kihívásokkal szembesülnek. A felzárkóztatásban elengedhetetlen az anyagi források mellett a humán tőke megléte, a szakemberek naprakész (digitális) tudása és digitális inklúziót elősegítő szemléletmódja, valamint az arra való képességük, hogy úgy nyújtsanak segítséget a helyieknek digitális kérdésekben, hogy közben elősegítsék cselekvőkészségüket és motiválják őket a technológia különféle használati módjainak elsajátítására. A helyben élő, a többi helyi lakoshoz legközelebb álló szakemberek digitális készségeinek fejlesztése és a digitális esélyegyenlőség megteremtését elősegítő attitűd kialakítása tehát kulcsfontosságú szereppel bír a felzárkóztatásban.

A vizsgálat legfőbb limitációit az alacsony mintaelemszám és a minta homogenitása jelenti. Érdemes lenne a kutatást további településekre is kiterjeszteni, illetve kedvezőbb társadalmi-gazdasági körülmények között élő, esetlegesen városi lakosok mintába emelése a magasabb és alacsonyabb státusúak között fennálló digitális egyenlőtlenségek vizsgálatára is lehetőséget biztosíthatna.

Végző soron elmondható, hogy a kutatás során az alacsonyabb társadalmi státusúak digitális eszközhasználatának olyan aspektusaira is fény derült, melyek esetlegesen további kutatások alapját képezhetik. Ilyen például a digitalizáció közösségekre gyakorolt hatása; az alapvetően ingatag családi és közösségi kapcsolatokkal jellemezhető településeken, melyeken a mindennapi megélhetési problémák már önmagukban sok konfliktust generálnak, az eszköz felelőtlen használata tovább rombolhatja a személyközi kapcsolatokat. Ennek persze az ellenkezője is igaz, a digitális kapcsolódás közösségépítő szerepet is betölthet, például a települések Facebook csoportjai által, ahol folyamatosan zajlanak az interakciók, és a helyi lakosok praktikus dolgokat vitathatnak meg egymással. A többnyire hagyományos szerepmegosztásban működő családok nőtagjainak beállítódásai – például az online ügyintézésről való elzárkózás vagy a közös Facebook profil – a digitális világban is konzerválják a nem egyenlőtlenségeket. Emellett a digitális technológia ki is szélesítheti a nők életterét azáltal, hogy lehetőséget biztosít a kapcsolatteremtésre és szocializációra akkor is, ha nem hagyják el otthonukat, valamint a páruktól való függőségüket is csökkentheti. Kérdés, hogy a digitális eszközök ebben a tekintetben valódi alternatívát, vagy csak egyfajta kompenzációt jelentenek a hátrányos helyzetű települések lakóinak számára.

IRODALOM

- Attewell, P. (2001): The First and Second Digital Divides. *Sociology of Education*, 74(3): 252–259. <https://doi.org/10.2307/2673277>
- Berger V. (2018): *Térré szőtt társadalmiság*. Budapest: L'Harmattan.
- Boros J. – Bucher E. (2020): Szerepváltozások hátrányos helyzetű településeken élő családokban. *Esély*, 21(4): 3–31.
- Bourdieu, P. (1997 [1986]): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum, 156–177.
- Bourdieu, P. (2000 [1998]): *Férfuralom*. Budapest: Napvilág.
- Bourdieu, P. (2010 [1979]): A habitus és az életstílusok tere. *Replika*, (72): 49–94.
- Castells, M. (2005 [1996]): *A hálózati társadalom kialakulása – Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra I. kötet*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Csepeli Gy. (2017): A szegénység a digitális korban. *Információs Társadalom*, 17(2): 48–52. <https://doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.2.3>
- Csótó, M. (2017): Aki (információ)szegény, az a legszegényebb? Az információs szegénység megjelenési formái. *Információs Társadalom*, 17(2): 8–29. <https://doi.org/10.22503/inftars.XVII.2017.2.1>

- DESI (2022): *The Digital Economy and Society Index. Country Report Hungary*. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/digital-economy-and-society-index-desi-2022> (Utolsó letöltés: 2023. 02. 07.)
- Dessewffy T. – Galács A. (2005): A dolgok új rendje. Technológiai diffúzió és társadalmi változás. In: Dessewffy T. – Fábrián Z. – Z. Karvalics L. (szerk.): *Internet.hu*. 17–46. Budapest: Aula.
- DiMaggio, P. – Hargittai, E. – Celeste, C. – Shafer, S. (2004): Digital Inequality: From Unequal Access to Differentiated Use. In: Neckerman, K. (eds.): *Social Inequality*. New York: Russell Sage Foundation, 355–400.
- DiMaggio, P. – Hargittai, E. (2001): From the 'Digital Divide' to 'Digital Inequality': Studying Internet Use as Penetration Increases. Princeton University, Woodrow Wilson School of Public and International Affairs, Center for Arts and Cultural Policy Studies, Working Papers.
- Eurochild (2020): *Growing Up in Lockdown: Europe's Children in the Age of COVID-19*. Brussels: Eurochild Report. <https://eurochild.org/uploads/2020/12/2020-Eurochild-Semester-Report>. (Utolsó letöltés: 2023. 02. 07.)
- Eurostat (2022): *Digital Economy and Society*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/digital-economy-and-society/overview> (Utolsó letöltés: 2023. 02. 07.)
- Galács A. – Ságvári B. (2008): Digitális döntések és másodlagos egyenlőtlenségek: a digitális megosztottság új koncepciói szerinti vizsgálat Magyarországon. *Infonia*, 8(2): 34–52. <https://doi.org/10.22503/infars.VIII.2008.2.3>
- Gonzales, A. (2016): The Contemporary US Digital Divide: from Initial Access to Technology Maintenance. *Information, Communication and Society*, 19(2): 234–248. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2015.1050438>
- Hargittai, E. (2002): Second Level Digital Divide: Differences in People's Online Skills. *First Monday*, 7(4). <https://doi.org/10.5210/fm.v7i4.942>
- Huang, K. – Robinson, L. – Cotten, S. (2015): Mind the Emotional Gap: The Impact of Emotional Costs on Student Learning Outcomes. In: *Communication and Information Technologies Annual*. (10): 121–144. <https://doi.org/10.1108/S2050-206020150000010005>
- Ignatow, G. – Robinson, L. (2017): Pierre Bourdieu: Theorizing the Digital. *Information, Communication and Society* 20(7): 1–17. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2017.1301519>
- Kende, Á. – Messing, V. – Fejes, J. B. (2021): Hátrányos helyzetű tanulók digitális oktatása a koronavírus okozta iskolabezárás idején. *Iskolakultúra*, 31(2): 76–97. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2021.02.76>
- Kiss, M. (2007): A digitális esélyegyenlőség helyzete Magyarországon. *Információs Társadalom*, 7(3): 83–101. <https://dx.doi.org/10.22503/infars.VII.2007.3.5>
- Kovács T. (2005): A sellyei (siklósi-) KSH-térség rövid leírása. In: Baranyi B. (szerk.): *Roma szegregációs folyamatok a cserháti és dél-baranyai kistérségekben*. Budapest: Gondolat, 29–52.
- Kreitem, H. – Ragnedda, M. – Muschert, G. W. (2020): Digital Inequalities in European Post-Soviet States. In: Davydov, S. (ed): *Internet in Russia*, Springer, 3–15.
- Molnár Sz. (2002): A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom*, 2(4): 482–101. <https://doi.org/10.22503/infars.II.2002.4.4>

- Molnár Sz. (2017): A megrekedt magyar modernizáció kiútkeresése a sokrétű digitális megosztottság útvesztőjéből. *Információs Társadalom*, 17(2): 30–47. <https://doi.org/10.22503/infars.XVII.2017.2.2>
- Napoli P. M. – Obar J. A. (2014): The Emerging Internet Underclass: A Critique of Mobile Internet Access. *The Information Society*, 30(5): 323–334. <https://doi.org/10.1080/01972243.2014.944726>
- Pacsuta I. (2016): A digitális írástudás egyenlőtlenségei és a lehetséges kitörési pontok. In: Pacsuta, I. (szerk.): *Az IKT eszközök szociálpedagógiai vonatkozásai*. Eger: Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 185–221.
- Prensky, M. (2001): Digital Natives, Digital Immigrants, Part 1. *On The Horizon* (9): 3–6. <http://dx.doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Rab Á. – Z. Karvalics L. (2017): Harmadik generációs információs írástudás-fejlesztés a gyermeki életesélyek javításáért. *Információs Társadalom*, 17(2): 69–77. <https://doi.org/10.22503/infars.XVII.2017.2.5>
- Ragadics T. (2019): *Közösségek és helyi társadalom az Ormánsági kistépelüléseken*. Pécs: Institutio Könyvkiadó.
- Ragnedda, M. – Addeo, F. – Ruiu, L. M. (2022): How Offline Backgrounds Interact with Digital Capital. *New Media & Society*. <https://doi.org/10.1177/14614448221082649>
- Ragnedda, M. – Kreitem, H. (2018): The Three Levels of Digital Divide in East EU Countries. *World of Media Journal of Russian Media and Journalism Studies*, 1(4): 5–26. <https://doi.org/10.30547/worldofmedia.4.2018.1>
- Ragnedda, M. – Ruiu, M. & Addeo, F. (2019): Measuring Digital Capital: An Empirical Investigation. *New Media & Society*, 22(1). <https://doi.org/10.1177/1461444819869604>
- Ragnedda, M. – Ruiu, M. (2017): Social Capital and the Three Levels of Digital Divide. In: Ragnedda M. – Muschert, G. W. (eds.): *Theoretizing Digital Divides*. London: Routledge, 21–34. <https://doi.org/10.4324/9781315455334-3>
- Ragnedda, M. – Ruiu, M. L. (2020): *Digital Capital: A Bourdieusian Perspective on the Digital Divide*, Bingley: Emerald Publishing. <https://doi.org/10.1108/9781839095504>
- Ragnedda, M. (2018): Conceptualizing Digital Capital. *Telematics and Informatics*, 35(8). <https://doi.org/10.1016/j.tele.2018.10.006>
- Ragnedda, M. (2019): Reconceptualising the Digital Divide. In: Mutsvairo, B. – Ragnedda, M. (eds): *Mapping the Digital Divide in Africa. A Mediated Analysis*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 27–43. <https://doi.org/10.2307/j.ctvh4zj72.6>
- Robinson L. – Schulz, J. – Ragnedda, M. – Ono, H. – Hogan, B. – Mesch G. S. – Cotten, S. – Kretchmer, S. B. – Hale, T. (2020b): Digital Inequalities 2.0: Legacy Inequalities in the Information Age. *First Monday*, 25(7). <https://doi.org/10.5210/fm.v25i7.10842>
- Robinson, L. – Schulz, J. – Dunn, H. S. – Casilli, A. A. – Tubaro, P. – Carveth R. – Chen, W. – Dodel, M. – Stern, M. J. (2020a): Digital Inequalities 3.0: Emergent Inequalities in the Information Age. *First Monday*, 25(7). <https://doi.org/10.5210/fm.v25i7.10844>
- Robinson, Laura (2009): A Taste for the Necessary. *Information, Communication & Society* 12(4): 488–507. <https://doi.org/10.1080/13691180902857678>

- Rogers, E. M. (2003 [1962]): *Diffusion of Innovations* (5th ed). New York: The Free Press.
- Scheerder, A. – van Deursen, A. J. A. M. – Van Dijk, J. A. G. M. (2017): Determinants of Internet Skills, Uses and Outcomes. A Systematic Review of the Second- and Third-Level Digital Divide. *Telematics and Informatics*, 34(8): 1607–1624. <https://doi.org/10.1016/j.tele.2017.07.007>
- Scheerder, A. J. – van Deursen, A. J. A. M. – van Dijk, J. A. G. M (2019): Internet Use in the Home: Digital Inequality From a Domestication Perspective, *New Media & Society*, 21(10): 2099–2118. <https://doi.org/10.1177/1461444819844299>
- Scheerder, A. J. – van Deursen, A. J. A. M. – Van Dijk, J. A. G. M. (2020): Taking Advantage of the Internet: A Qualitative Analysis to Explain Why Educational Background is Decisive in Gaining Positive Outcomes, *Poetics*, 80. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2019.101426>
- Tsetsi, E. – Rains, S. (2017): Smartphone Internet Access and Use: Extending the Digital Divide and Usage Gap, *Mobile Media & Communication* 5(7). <https://doi.org/10.1177/2050157917708329>
- van Deursen, A. J. A. M. – Helsper, E. (2015): The Third-Level Digital Divide: Who Benefits Most from Being Online? In: Robinson, L. – Cotten, S. R. – Schulz, J. – Hale, T. M. – Williams, A. (eds.): *Communication and Information Technologies Annual* (Studies in Media and Communications, Vol. 10), Bingley: Emerald Publishing, 29–52. <https://doi.org/10.1108/S2050-206020150000010002>
- van Deursen, A. J. A. M. – van Dijk, J. A. G. M. (2014): The Digital Divide Shifts to Differences in Usage. *New Media & Society*, 16(3): 507–526. <https://doi.org/10.1177/1461444813487959>
- van Deursen, A. J. A. M. – van Dijk, J. A. G. M. (2011): Internet Skills and The Digital Divide. *New Media and Society*, 13(6): 893–911. <https://doi.org/10.1177/1461444810386774>
- van Deursen, A. J. A. M. – van Dijk, J. A. G. M. (2014): The Digital Divide Shifts to Differences in Usage. *New Media & Society*, 16(3): 507–526. <https://doi.org/10.1177/1461444813487959>
- van Dijk, J. – Hacker, K. (2003): The Digital Divide as a Complex and Dynamic Phenomenon. *The Information Society*, 19(4): 315–326. <https://doi.org/10.1080/01972240309487>
- van Dijk, J. A. G. M. (2005): *The Deepening Divide: Inequality in the Information Society*. Thousand Oaks, CA: Sage. <https://doi.org/10.4135/9781452229812>
- van Dijk, J. A. G. M. (2006): Digital Divide Research, Achievements, and Shortcomings. *Poetics*, 34(4–5): 221–235. <https://doi.org/10.1016/j.poetic.2006.05.004>
- van Dijk, J. A. G. M. (2006): *The Network Society. Social Aspects of New Media* (2nd ed). London: Sage.
- van Dijk, J. A. G. M. (2020): *The Digital Divide*. Cambridge, UK: Polity.
- Zillien, N. – Hargittai, E. (2009): Digital Distinction: Status-Specific Types of Internet Usage. *Social Science Quarterly*. 90(2): 274–291. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2009.00617.x>
- Zillien, N. – Marr, M. (2013): The Digital Divide in Europe. In: Ragnedda, M. – Muschert, G. W. (eds.): *The Digital Divide. The Internet and Social Inequality in International Perspective*, London: Routledge, 55–66.